

Spojila je podobnost osudů

Manžele Michael a Pola Greensteinovi (rozená Steinschnedtová) se seznámili a vstoupili do manželství v roce 1959 v Izraeli. Ona, zdravotní sestra, již čtyřiatřicetiletá, on magistr historie o dva roky mladší. Později se jim narodil syn David. Nebyli tedy nejmladší a proč se vzali tak pozdě, vyplývá z jejich písemných svědectví o svých osudech židovských štvanců v letech 1941 až 1945, sepsaných a předaných Památníku Yad Vashem v Jeruzalémě v roce 1961.

Nejdříve vyjímáme ze svědectví slečny Poly.

Pola Steinschnedtová, *1925, Ostrožec v Polsku.

Z celé naší rodiny jsem se zachránila jediná. Zahynuli: • otec David, byl zabit Ukrajinci, ve věku 45 let v roce 1941 ve vesnici poblíž Ostrožce; • matka vlastní zemřela ve svých 28 letech, když mi byl asi rok; • matka nevlastní Malka, zemřela v roce 1945 po osvobození v důsledku prožitých útrap;

• sestra Rivka, *1914, bratr Chaim, *1915, sestra Mendel, *1918, všichni tři zavražděni při likvidaci ghetta v Ostrožci; • nevlastní bratr Elijaku, *1927, zavražděn banderovci den před osvobozením nebo v den osvobození.

Naši rodiče se obchodem domohli poměrně slušného jmění, takže jsme žili v dostatku. Mělo to stinnou stránku, protože v roce 1939, po připojení západní Ukrajiny k sovětské Ukrajině byl otec prohlášen boháčem, z Ostrožce jsme byli přestěhováni do obce Pianie (5 km jihojihozápadně mučednické obce Český Malín pozn. J.H.). Majetek sice přímo zabaven nebyl, ale otec platil vysoké a stále se zvyšující daně (tzv. kultsbor - daň na kulturu) a v případě neplacení hrozilo vyvezení celé rodiny na Sibiř nebo do jiných nehostinných krajů. Již v této době otec schovával cenné předměty u svých vesnických obchodních partnerů, mimo jiné u českého sedláka Polívky v obci Ledochovka. To jsem se dověděla až po osvobození v roce 1945, kdy sám mne, jedinou zachráněnou z celé rodiny, vyhledal, a věci mi vrátil. Navíc rodina Polívková ukrývala mého strýce Jehošna Steinschnedta. Je nesnadné docenit jejich odvalu, protože dům Polívkových byl u silnice a často se zde zastavovali němečtí vojáci. Nebezpečí odhalení a povraždění zachraňovaných a zachránců bylo proto velmi velké.

Německá nacistická armáda přišla do Pianě 26. června 1941 a brzy nato byl otec dočasně uvězněn a náš majetek zabaven. Jak jsem se později dověděla Češi v Pianě odmítli nabídku německých nacistů si cokoli z našeho jimi zabaveného majetku vzít. Já s nevlastní matkou a nevlastním bratrem jsme uprchli zpět do Ostrožce, ale bylo to z deště přímo pod okap. Otec po krátkém věznění byl dopraven do Ostrožce a ještě v průběhu roku 1941 byl zavražděn Ukrajinci ve vesnici poblíž Ostrožce.

V Ostrožci jsme žili z toho, že Češi, kteří otci dlužili peníze nám poskytovali potraviny. Ghetto bylo v Ostrožci založeno někdy koncem dubna 1942 a jeho velitelem byl Němec Vogel. Jeho milenkou byla Maďarka, manželka polského učitele Trojnera. Ta se často za Židy přimlouvala a dokonce měla u sebe dvě židovská děvčata Soňu a Zoldu Szwarcbergovy, které u ní pracovaly. Obě byly nakonec poslány na smrt, ale u baptisty Pavlovského se zachránila jejich sestra, která se po osvobození dostala do USA.

Mladí Židé byli posíláni na kopání rýhy pro položení dálkového telefonního kabelu. Kdo se pokusil o záchranu byl zabit. Pokud vím, při této akci se čtyřem dívkám podařilo zachránit. Byly to: Leo Zaborowiczová, Vroza Meiserová, Baťje Gajerová a jedna dívka z Demidovky, jejíž jméno si nepamatuji.

V srpnu 1942 velitel Vogel poručil, aby šli Židé pomoci ve žních na statek v Dolgošijích, který nyní patří Němcům. Správce statku přišel do ghetta a navrhl, aby do skupiny byla zařazena také celá naše rodina, protože se předtím znal s naším otcem. Na práci jsem odešla spolu s nevlastní matkou a nevlastním bratrem Elijaku. Sestra Mendel nechtěla s námi jít a byla pak při likvidaci

ghetta zavražděna. Na statku v Dolgošijích byla skupina asi padesáti Židů a mezi nimi několik celých rodin. Práce pro nás byla těžká také proto, že jsme ji předtím nikdy nedělali. Životní podmínky byly nelidské. „Ubytování“ jsme byli ve sklepě pod polorozbořeným domem správce, kde nebyl žádný nábytek, okna a dveře vyražená, místo postelí jen trochu slámy, hygienická zařízení žádná. O jídlo se nám nikdo nestaral, ale nejhorší byla nenávisť Ukrajinců, kteří po nás plivali a dokonce vyraženými okny naši „ubytovny“ házeli po nás kameny. Na statku jsme byli až do skončení likvidace lidí v ghettu a věděli jsme, že nyní je řada na nás.

Všichni tři jsme proto ze statku v Dolgošijích utekli k ukrajinskému sedlákoví křesťanem jménem Petro do vesnice Pezdilec. Můj švagr mu již dříve poslal koně, krávu, vůz a další cenné věci. Nebyl zlý, ale pil, hádal se s manželkou a jeden z jeho bratrů byl nějakým banderovským velitelem.

Pokud je mi známo ze skupiny, která pracovala na statku v Dolgošijích se zachránili pouze: Hajak Gajev a jeho dcera Brunja, kteří žijí v Izraeli, dále Ben-Lion Rivec (*1907 †1977) a jeho synovec Avraham Esterkes (*1924) v českých rodinách Rudolfových v obci Vyhoda a Loukotových v obci Malovaná - oba byli v 1. čs. armádním sboru v SSSR, žijí v Čechách (jejich příběh je v této knize uveden - pozn. J. H.).

U sedláka Petra jsme se ukrývali několik týdnů, ale pak nám řekl, že se u něj dále nemůžeme skrývat, protože se bojí svých dvou bratrů. I po odchodu jsme s ním udržovali styk a jeho prostřednictvím jsme si občas opatřovali potravu.

Ukryli jsme se v lese poblíž vesnice Bogušovka a prosili o jídlo sedláky v okolí. Nocovali jsme v lese, ve stozích slámy nebo dokonce zahrabaní v hromadách hnoje. Nejčastěji chodila prosit jídlo maminka. Jednou jsme v lese s bratrem spali a objevil nás hajný, doprovázený ukrajinským policajtem (tehdy ještě ve službách Němců). Policajt se nás přímo ptal, ze kterého ghetta jsme utekli, že jeho povinností je nás do něj vrátit, aby nás tam zlikvidovali. V průběhu tohoto „roztomilého“ rozhovoru se vrátila maminka s jídlem. Policajt ji vyslyšal od koho dostala jídlo a chtěl, abychom šli všichni s ním. Pochopitelně jsme nechtěli. Vytáhl pistoli zřejmě s rozhodnutím nás zabít na místě. Do diskuse se vložil hajný a nakonec policajta přesvědčil slovy „uděláte jím milost, když je zastřelíte, lepší bude když zemřou hladu a vy si nezamažete ruce krví prašivých Židů“. Policajt od svého záměru po určitém váhání upustil a odešel. Hajný nás pak zavedl do bunkru, kde se skrývala rodina Eisenbergova. V bunkru však nikdo nebyl a to znamenalo, že rodina byla zavražděna. Ihned jsme šli pryč.

Šli jsme k okraji nejbližší vesnice a pak jsme se od srpna 1942 do května 1943, tj. celkem kolem devíti měsíců (i v zimě!), potulovali v okolí vesnic Pietuškov, Posnikov, Dolgošije, Terešov.

V této době jsme se také rozhodli, že se rozejdeme a budeme hledat úkryt jednotlivě. Když jsem zůstala sama, šla jsem do malého lesa mezi vesnicemi Posnikov a Terešov. Seděla jsem v beznaději bez jídla a pití snad několik dnů. Když jsem to již nemohla vydržet, vyšla jsem z lesa a uviděla orajícího sedláka, kterého jsem poprosila o vodu. Česky se mne zeptal zda mám hlad a po přikývnutí mi dal pajdu chleba, kus masa a cibuli. Vrátila jsem se do lesa a hned nato jsem měla štěstí, že ve vesnici Pietuškov jsem narazila na bezdětné manžele a žena se mne na čas ujala. Její manžel byl hluchoněmý a proto k ním návštěvy chodily velmi zřídka. Žila jsem zde jako normální selské děvče. Spala jsem na peci, naučila jsem se příst nitě ze lněné koudelky, mlela jsem na ručním žernovu obilí. Několikatýdenní pobyt však končil tím, že selka v obavě z prozrazení mi řekla, abych odešla.

Další dočasný úkryt jsem našla u sedláka, který měl křesťanem jméno Choma. Byl to baptista. Snažil se mi podle Nového zákona vysvětlit, proč se Židům děje takové příkoří. Nakonec se mne zeptal, zda věřím v poselství Ježíše. Ráno jsem mu řekla, že se přikláním ke křesťanské víře, protože jsem doufala, že se tak udržím při životě. Choma na to reagoval tak, že prohlásil, že mne k němu poslal Bůh a že se o mne postarají. Přesto, že měli osm dětí svých opatrovali malé dítě ze židovské rodiny, přechovávali dalšího Žida z městečka Olyky, přicházelo k ním dalších asi dvanáct židovských dětí prosit o jídlo. Byl mezi nimi také Chajim Chajat a děvče Motele, a jen ti dva se z této skupiny zachránili. Ostatní byli povražděni.

U Chomy jsem byla asi týden, pak jsem krátkou dobu byla opět u hluchoněmého sedláka a asi měsíc u Petra spolu s další dívkou Soňou. U Petra jsme se skrývaly ve stodole nebo ve chlévě. Šlo o

to najít dlouhodobější úkryt. Odešly jsme se Soňou do Dolgošijí a u rodiny sedláka Andreje Blueveč nás skrývali na půdě a živili přibližně asi půl roku, až do osvobození.

V polovině února 1944 Rudá armáda tento prostor osvobodila. Ještě asi tři týdny jsme se skrývaly, protože i mezi sovětskými vojáky se vyskytovali antisemité. Andrej pak jel s námi do Olyky, abychom zjistili, zda bychom tam mohly žít. Nemohli, protože místní Ukrajinci jednoznačně prohlašovali „Hitler ještě práci nedokončil“. Andrej nás proto odvezl poblíž města Rovno.

Ubytovala jsem se u jedné Židovky a snažila jsem se dostat zpět věci, o nichž jsem věděla, že je otec svěřil do opatrování některým lidem. O rodině Polívkových z Pianě, o niž jsem nevěděla a která mne sama vyhledala a věci vrátila, již byla řeč. Byly ale složitější případy. Šla jsem poprosit ukrajinského starostu Pianě, aby mi v této věci pomohl. Zbil mne a vyhnal. V Piáni žilo českých rodin jen několik. Pochopitelně jsem je všechny znala. S pláčem jsem přišla do české rodiny Firstových a panímámě jsem si postěžovala. Dala mi najíst, pozorně mne vyslechla, snažila se nejen potěšit, ale slíbila pomoc a tuto pomoc ihned uskutečnila. Zaslíbila do záležitosti nějakého sovětského důstojníka a s jeho pomocí mi byla většina věci vrácena.

Brzy nato jsem se dověděla o osudech nevlastního bratra Eljaku a nevlastní matky. Eljaku se schovával ve vesnici Pietuškov u starého ševce, který ho naučil řemeslu. Bratra chytili banderovci, ale nechali ho zatím naživu, aby jím šil boty. Den nebo dva před osvobozením Rudou armádou ho zavraždili zvlášť krutým způsobem - usmýkali ho za koněm. Mamince se také podařilo najít trvalejší úkryt, ale když se dověděla o smrti svého jediného syna po týdnu zemřela ve věku čtyřiceti pěti let.

V městě Rovno jsem byla ještě rok a přes Polsko a Německo jsem, ve svých 24 letech, dne 29. července 1949 přijela do Izraele.

Ve svém svědectví se Pola s uznáním zmiňuje o tom, že Češi a baptisté (i ukrajinští) se snažili pronásledovaným pomoci. Také ze svědectví jejího manžela Michaela, které dále následuje, vyplývá totéž.

Michael Greenstein, *1927, Olyka, Polsko. Z celé naší rodiny se zachránil můj otec Jisrael ben Jakov Greenstein a já. Zahynuli: • matka Chana - v červnu 1942 ve věku 38 let; • sestry Chava (20 let), Zlata (6 let), bratři Ašer (17 let), Jona (13 let), Josef Laib (11 let).

Otec měl v Olyce obchod dřívím a stavebním materiálem. V roce 1939, po připojení západní Ukrajiny k sovětské Ukrajině byl považován za boháče a obávali jsme se, že celá rodina bude vyvezena na Sibiř. Část Olyky i náš dům Němci spálili 29. června 1941. Žili jsme několik týdnů v koňské stáji, než jsme část svého domu opravili.

Na podzim 1941 se situace zhoršila, byl hlad a nebylo čím topit. Na jaře 1942 jsme byli nacpáni do ghetta. S bratrem Jonou jsme se tajně vydávali do okolních vesnic žebrať o jídlo.

Dne 15. července 1942 začala likvidace obyvatel ghetta, kterou jsme s otcem a s několika dalšími přečkali ve zvláštním úkrytu ve sklepě našeho domu. Poté jsme utekli do vesnice Borbín. Týden jsme se potulovali po okolí a žebřali o jídlo, spali kde se dalo. Požádali jsme o úkryt českého sedláka v Dorohostajich Maxima Kužela. Umístil nás ve stodole a stravoval po dobu šesti týdnů.

Přešli jsme pak do stodoly baptisty Pavlovského, který mne s otcem skrýval dalších dvaadvacet měsíců. Nejen nás. Asi po čtyřech měsících se Pavlovský ujal dalších osmi Židů z Ostrožce. Byli to: Jisrael Podešva s manželkou Sárrou, se syny Aharonem a Menachemem, dcerou Pigou, s jeho švagrovou Chajou Lea Keselmanovou, synovcem Aharonem Gewantmanem a dále Romit Schwarzenberg. Všichni jsme se zachránili.

Usedlost byla vzdálena několik stovek metrů od ostatních a nejbližším sousedem byl Pavlovského bratr.

Dne 14. února 1944 Rudá armáda osvobodila obec a brzy nato jsme odešli do Rovna. Podívali jsme se také do Olyky, kde již žily dvě zachráněné rodiny: Can a Nakonečnik, u kterého jsem krátkou dobu pracoval jako účetní.

Chtěli jsme se s otcem dostat do Israele přes Rumunsko a dokonce jsem si změnil příjmení, abych se mohl vydávat za polského utečence. Záměr se ale nepodařilo uskutečnit. Dostali jsme se

do polského Lublina a 24. dubna 1946 jsem přišel do Varšavy. Zakončil jsem zde střední školu a v roce 1956 jsem přesídlil do Izraele.

Pola Greensteinová (rozená Steinschnedtová) a Michael Greenstein. 1961 rok. Podle dokumentů archivu Yad Vashem č. YVA 03/1775 a YVA 03/1819 redakčně upravil Jiří Hofman